

”Faderligheden”, ”Kiærligheden” og ”Samfundet”. Grundtvigs prædikener i Vartov især i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849.

For denne Sags Skyld bøier jeg mine Knæ for vor Herres Jesu Christi Fader, af hvem al Faderlighed kaldes i Himlene og paa Jorden (Ef. 3, 14-15 – 1740 og 1819 bibelen).

Indledning:

Materialet for det følgende er Grundtvigs prædikener i årene 1839-1849 og især i kirkeårene 1847-48 og 1848-49. Disse prædikener er blevet undersøgt for at belyse sammenhængen mellem Grundtvigs begreber om ”Faderlighed”, ”Kiærlighed” og ”Samfund”.

Grundtvig forholder sig i et meget stort antal prædikener i 1848 og 1849 *eksplicit* til den politiske situation i Danmark. Han formulerer derved en samfundsopfattelse og en politisk holdning til situationen før og efter martsrevolutionen den 20. marts 1848. Grundtvigs prædikener er en udmærket, men hidtil uudnyttet *kilde* til hans samfundsopfattelse. Grundtvig udtaler sig fra prædikestolen klart politisk og – ud fra en nutidig betragtning – klart *partipolitisk* om de nationale og politiske problemer i 1848 og 1849. Det er også tydeligt ud fra hans prædikener, at han ikke ser *noget* problem i - på den måde og fra prædikestolen - eksplicit at tage stilling og at være partisk i den politiske diskussion. Når Grundtvig beskriver de politiske begivenheder i disse år – de begivenheder, som i det væsentlige blev domineret af de politiske liberalister – er hans prædikener tydeligt præget af frygt, uro og bekymring. Disse prædikener viser Grundtvigs stærke følelser ved hele det gamle traditionelle enevældige samfunds og dets værdiers sammenbrud.

Grundtvigs tanker om ”Faderligheden”, ”Kiærligheden” og ”Samfundet” er interessante som en væsentlig *ressource* i en nutidig eventuel samfundskritik og som en slags kritisk *modsigelse* af centrale moderne, ”selvfølgelige” politiske, samfundsmæssige og moralske værdier - så som demokrati, frihed, individ, lighed, kritisk sans og selvstændighed.

”Faderligheden” og det ”faderlige”:

Begrebet ”Faderligheden” er hos Grundtvig dels en *beskrivelse* af virkeligheden og dels en *normativ* teori om, hvorledes den menneskelige og samfundsmæssige virkelighed *bør* indrettes. ”Faderligheden” er det, som er *naturligt, nødvendigt, muligt og passende* for en fader-agent¹. Hos Grundtvig optræder den danske konge som en fader-agent på samme måde, som en familiefader eller en præst optræder som en fader-agent. ”Faderligheden” - som et alment træk ved den menneskelige og sociale virkelighed - er ifølge Grundtvig *løsningen* på *alle* moralske, menneskelige, åndelige, politiske og samfundsmæssige problemer (”Store Bededag 1848”, den 19. maj 1848).

Begrebet ”Faderlighed” optræder langt *hyppigere* og med meget større *vægt* i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 end i de tidligere Vartov-prædikener. En tredjedel af *alle* forekomster af begrebet ”Faderlighed” i hans prædikener i 1839-1849 findes for eksempel i kirkeårene 1847-49! Ved på den måde markant at fremhæve faderligheden *netop* i 1848 og 1849 udtrykker Grundtvig sit politiske

¹ Eksempler på Grundtvigs anvendelse af begrebet ”Faderligheden” i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849 er følgende prædikener: ”Langfredag 1848”, ”Store Bededag 1848”, ”5te Søndag efter Paaske 1848”, ”4de Trinitatis Søndag 1848”, ”13de Trinitatis-Søndag 1848”, ”15de Trinitatis-Søndag 1848”, ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”, ”Onsdagen 6te Juni 1849”, ”1ste Søndag efter Trefoldighed 1849”, ”7de Søndag efter Trefoldighed 1849” og ”16de Søndag efter Trefoldighed 1849”.

alternativ til de politiske liberalisters samfundstanker og idealer om frihed, lighed og broderskab ("3die Faste-Søndag 1848", "3die Faste-Onsdag 1848").

I Grundtvigs prædikener 1839-1849 findes i alt 25 steder, hvor Grundtvig citerer Ef. 3, 15 ("af Hvem al Faderlighed kaldes i Himlene og paa Jorden"). Af disse 25 citater optræder ikke færre end 12 i kirkeårene 1847-1849! Det er tydeligt, at Grundtvig tillægger dette citat en meget central *betydning* og ønsker at bruge det i mange *forskellige* sammenhænge. Grundtvig fortolker i sine prædikener dette bibelsted på den måde, at de *forskellige* slags fædre - så som den danske folkefader eller den enkelte families fader (ægtemanden) – har den samme type af *ansvar*, de samme dyder og *opgaver*, er *ensartede* og udøver de samme slags *funktioner* ("4de Trinitatis-Søndag 1848", "15de Trinitatis-Søndag 1848", "18de Trefoldigheds-Søndag 1848", "Langfredag 1848", "Store Bededag 1848").

"Faderligheden" har ifølge Grundtvig især tre aspekter: En fader eller fader-agent er (a) en *herre* (fører) (b) en *frelser*, (befrier og beskytter) og (c) en *underviser* (mester, opdrager og et moralsk mønster).

Forholdet mellem *kærligheden* og faderligheden hos Grundtvig består i, at en sand og *fuldstændig* kærlighed altid er en *del* af - og bestemt *inden* for rammerne af - faderligheden. Denne faderlige kærlighed er den eneste virkelige kærlighed, som kan gøre en *forskel* for mennesker og *forbedre* deres liv, lykke og *karakter* igennem en form for *opdragelse*. Analytisk er begrebet faderlighed hos Grundtvig *forud* for begrebet kærlighed derved, at den sande fader *viser* os, hvad sand kærlighed er. Det, som en sand fader gør, er altså netop kærlighedens væsen. Kærligheden kan altså ikke eksistere uden for faderligheden. Moderligheden – som næsten ingen rolle spiller i hans prædikener 1839-49 – opfatter Grundtvig som en *mindre* og mindre *fuldstændig* del af faderligheden².

Kærlighed forudsætter en social *orden*. Kærlighed kan ifølge Grundtvig *kun* komme fra en agent, som er større og stærkere og har en "Over-Magt" (jf. senere). Der er i Grundtvigs prædikener en stærk logisk *sammenhæng* mellem position, *magt*, godhed og *kærlighed*. Kærligheden kommer ikke fra de små og svage, men fra dem, som er mægtige og overlegne (GPV I, 432-436, GPV V, 368 og "3die Faste-Søndag 1846").

I Grundtvigs prædikener finder vi et *skema*, hvorefter et samfund eller fællesskab grundlæggende eller *strukturelt* består af to agenter over for hinanden – en fader- og en søn-agent. En fader er ifølge Grundtvig en agent, som er "større, bedre og klogere". Ud over dette struktur-skema finder vi et andet *skema* – et *proces*-skema - i Grundtvigs prædikener, som beskriver en centripetal vækst, udvikling og *læring* i samfundet. Sønnens eller søn-agentens – som f. eks. det danske folks - *naturlige*, selvindlysende mål er at vokse, så han kan blive som sin fader og erhverve sig hans dyder. Et samfunds hele *formål* synes hos Grundtvig at være søn-agentens – f. eks. barnets, kristenfolkets eller det danske folks - vækst, *opdragelse*, forandring og forbedring - og ikke sikringen af individuelle frihedsrettigheder. "Faderligheden" beskriver det gode samfund, *fordi* det gode samfunds mål er sønnens gradvise vækst ud af den oprindelige svaghed og elendighed.

² Begrebet "Moderlighed" forekommer kun ét eneste sted nemlig om "Kirkens Moderlighed": GPV VII, 125. – "Moderlig" optræder kun i alt 6 steder - i 5 forskellige prædikener - nemlig: "Marie Bebudelsesdag 1845", "Nytårsdag 1841", "2den Faste-Søndag 1849", "16de Trefoldigheds-Søndag 1848" og "Langfredag 1848". I Grundtvigs prædikener optræder ofte formularen "Kvinder og Børn" (f. eks. GPV VI, 270, GPV VII, 277, GPV II, 279, GPV III, 110). Grundtvig skelner mellem "den faderlige og moderlige Kiærlighed", men således, at den moderlige er inkluderet i den faderlige kærlighed, som derfor er mere fuldstændig ("Langfredag 1848"). - GPV er her en forkortelse for: *Grundtvigs prædikener i Vartov*. I-VIII. 2003, 2007

Et "Samfund" kan ifølge Grundtvigs prædikener ikke bestå uden en fader-agent. Uden en fader forvandles samfundets medlemmer til blotte individer - "løsrevne Blade, der flyger for Vinden", og samfundet bliver et slags kaos-system. Et ægte samfund er ikke en koalition eller kontrakt mellem individer. Et folk – kristenfolket eller et af verdensfolkene – kan *kun* realisere sig selv i dets *relation* til en fader-agent.

Et "Samfund" er ikke en "Hob", "Mængde", "Sværme" eller "Vrimmel":

Et samfund er ikke – som de selvkloge, selvrådige og liberale ifølge Grundtvig tror – en "Masse", en "Mængde", en "Hob", en "Sværme" eller en "Vrimmel"³. Grundtvig bruger disse begreber i en polemik imod den liberale samfundsteori. Ethvert samfund - der er et *virkeligt* samfund eller et *godt* samfund - er bestemt af *orden*, hierarki, asymmetri og ulighed. Helheden er mere end summen af delene, hvis disse dele opfattes som deltagerne i et samfund. Denne *orden* kommer ikke nedefra, men oppefra. Grundtvig afviser på den måde en væsentlig del af samfundsfilosofien og den politiske teori siden begyndelsen af det 17. århundrede (teorien om den naturlige ret, kontraktteorien, Hobbes, Locke).

Sammenhængen mellem frihed og faderlighed:

Ved at leve inden for rammerne af det faderlige samfund får en søn-agent – et folk, et barn, en lærling eller menigheden - en *mulighed* for at opnå frihed. Frihed er noget, som en søn-agent – så som et folk - erhverver sig hen ad vejen i stigende *grader*. Frihed hænger ifølge Grundtvigs prædikener sammen med viden, styrke eller modningsgrad. I og med, at den svagere part erhverver sig ny viden, lærer nye dyder og vokser ud af sin oprindelige uvidenhed, udyd, svaghed og elendighed, forøges hans *frihed*. At gøre sine egne gerninger eller at følge sin egen vilje, sine egne følelser og tanker er *ikke* frihed, men selvrådighed og "Trældom" ("Onsdagen den 2den August 1848", sml. "Marie Bebudelses-Dag 1848", "3die Faste-Søndag 1848", "3die Faste-Onsdag 1848").

"Den høieste Kiærlighed":

Det faderlige er bestemt og præget af *selvofferet* og "Selv-Opoffrelsen". Den sande fader *ofrer* sig for samfundet og for "sine egne" sønner nemlig for dem, som lever i samfund med ham og som er villige til at "lyde og ligne" ham (f. eks. *GPV* III, 444). *Selvofferet* eller *martyriet* er hos Grundtvig det højeste moralske stadium og "den høieste Kiærlighed" og realiseringen af faderens egentlige dyd og bestemmelse ("Langfredag 1848", hvor Grundtvig taler både om moralske, politiske og religiøse typer af samfund og fællesskaber).

Den læringsproces, der er kernen i ethvert *ægte* samfund, består i, at folket - eller barnet eller søn-agenten - hen ad vejen lærer "den høieste Kiærlighed" eller den primære faderlige dyd nemlig at *ofre* sig selv. Den danske borgerkrig (Treårskrigen 1848-1851) gav Grundtvig et nyt håb om, at denne tankegang om *martyriet* og om kærligheden som *selvofferet* ville trænge igennem i det danske folk og derved bane vej for et nyt faderligt, folkeligt og kærligt samfund og forstærke folkets *kærlighed* til landsfaderen ("Langfredag 1848", "6te Søndag efter Paaske 1848"). Den *forhåndenværende* politiske situation i 1848 og 1849 svarer ifølge Grundtvigs prædikener til døden og korsfæstelsen og det *kommende* samfund svarer til opstandelsen. Efter den nærværende tidsperiode, som er domineret af de selvkloge og selvrådige, vil der komme et nyt og højere udviklet samfund - på samme måde, som Jesu

³ Se f. eks. "Nyaarsdag 1848", "Midfaste-Søndag 1848", "4de Faste-Onsdag 1848", "Søndag-Sexagesima 1848" og "5te Søndag efter Trinitatis 1848". Hos Grundtvig er de nævnte begreber forbundet med sammenløb, kaos, uorden, uvidenhed, umoral, ukærlighed, manglende respekt, individualisme, egoisme og oprør.

opstandelse fulgte efter hans korsfæstelse ("16de Trefoldigheds-Søndag 1848", "16de Søndag efter Trefoldighed 1849").

Om derfor Danmark end ikke var vort eget jordiske Fæderneland (...) saa maatte og vilde vi dog (...) naar vi blot kiendte Danmark, tage inderlig Deel i dets Vee og Vel, bede Gud i Jesu Navn afvende dets Ødelæggelse ("Marie Bebudelses-Dag 1848", den 25. marts).

Grundtvig er *ikke nationalist*. Borgerkrigen, som udbrød i marts 1848, er i hans prædikener ikke *dybest* set en kamp mellem dansk og tysk, men en kamp for og imod det faderlige samfund og dets værdier, og de *indre* danske trusler – nemlig fra de samfundsopløsende, revolutionære liberale kræfter - er ifølge Grundtvigs prædikener langt farligere end truslerne udefra ("Marie Bebudelses-Dag 1848", "Langfredag 1848", "18de Trefoldigheds-Søndag 1848", "Nyaarsdag 1849").

"Folkeligheden":

"Folkeligheden" eller det "folkelige" er det, som er *passende, naturligt, muligt, rationelt og nødvendigt* for en søn-agent så som det danske folk. "Folkeligheden" er hos Grundtvig både et beskrivende og normativt begreb.

Når Grundtvig i sine prædikener beskriver sine egne værdier – såsom faderligheden eller folkeligheden – som *naturlige* og *passende*, giver han udtryk for en bestemt *værdi-teori*. Der er ifølge denne teori en indre sammenhæng mellem det værende eller virkelige og det, som bør eksistere (værdien eller det normative). Visse handlemåder er ifølge Grundtvig *passende* på den måde, at de svarer til den *virkelige* verden. Det er for eksempel højst *upassende* for en fader-agent at være egoistisk eller for en søn-agent at være selvrådig, lige som det er højst *upassende* og *unaturligt* for et barn at tro, at det er større, bedre eller klogere end sine forældre. Sådanne værdier er ifølge Grundtvig på ingen måde vilkårlige eller subjektive postulater, men virkelige, beskrivende og objektive. Ifølge Grundtvigs *værdi-teori* er værdier *immanente* i den sociale struktur og noget, som *findes* i virkeligheden (modsat den bekendte værditeori hos empiristen David Hume, som i det 18. århundrede hævdede en uoverstigelig kløft mellem "er" og "bør"). Grundtvig er en slags værdi-*realist* eller værdi-*kognitivist* på den måde, at værdier kan *erkendes* og hører ind under *viden*.

Det "folkelige" viser sig i bestemte tænke- og handlemåder så som: At være bevidst om sin – for øjeblikket - uudviklede eller svagere *status* og ikke at være "selvklog", "selvraadig", "egensindig" eller "indbildsk". At være "folkelig" er at have *tillid* til, at ære og respektere, "ligne og lyde" sin fader – på grund af hans indlysende overlegenhed - og at "stræbe alvorlig" efter at realisere de faderlige dyder som f. eks. selvofferet. At leve op til den sande "Folkelighed" er at være *kærlig* dvs. at vise troskab, lydighed, respekt og kærlighed mod sin *fader*.⁴ "Folke-Aanden" er hos Grundtvig på samme måde en fader-agent eller *herre* og lig med *faderens* ånd⁵.

⁴ Som eksempler på Grundtvigs brug af begreberne "folkelig" og "Folkeligheden" kan anføres: "Nyaarsdag 1848", "2den Helligtrekonger-Søndag 1849", "1ste Advents-Søndag 1847", "4de Helligtrekonger-Søndag 1848", "3die Faste-Søndag 1848", "Paaske-Søndag 1848", "2den Søndag efter Paaske 1848", "Store Bededag 1848", *GPV* II, 287, 288, *GPV* I, 200, 202, *GPV* III, 137, 162, *GPV* I, 299, *GPV* V, 350, *GPV* II, 364, 365, 366.

⁵ Folkeånden er ifølge Grundtvigs prædikener vores konge, herre og fader – *både* brugt om kristenfolkets "Folke-Aand" og det danske folks "Folke-Aand". F. eks. *GPV* V, 275, "16de Trinitatis-Søndag 1847", "2den Helligtrekonger-Søndag 1847", "Pindse-Mandag 1847". Lige som det *danske* folk har *kristenfolket* ifølge Grundtvig en vis folkelighed og folkeånd! Den fader-*funktion*, som *Helligånden* har for kristenfolket, har *folkeånden* ifølge de nævnte prædikener for det *danske* folk. De to *relationer* er ensartede.

Denne sande "Folkelighed" er - sammen med "Faderligheden" - i stand til at skabe retfærdighed, fred og glæde og fremme alt det "yndige" og al "Sødhed", "Liflighed" og "Deilighed" i samfundet. "Faderligheden", "Folkeligheden" og "Kiærligheden" udgør tilsammen "Fuldkommenheds Baand" (Kol. 3, 14). "Folkeligheden" og "Hjerteligheden" er i Grundtvigs prædiken "Nyaarsdag 1848" det nødvendige bånd "mellem Herskeren og Undersaatterne og mellem Høie og Lave (...) et indvortes Baand, et Kiærligheds Baand mellem Kongen og Folket". Det er tydeligt, at Grundtvig i sin prædiken nytårsdag 1848 – længe før martsrevolutionen den 20. marts 1848 - opfatter denne socialt helt nødvendige "Hjertelighed" og "Folkelighed" som stærkt *truet* af de fremstormende liberale kræfter.

I Grundtvigs prædikener betegner begreberne "Folkeligheden" og "Hjerteligheden" grundlæggende den samme tænke-, føle- og handlemåde. Det danske folk er præget af "Kiærligheden" og "Hjerteligheden", og dermed mener Grundtvig, at det danske folk har en lang *historisk tradition* for at være loyalt, lydigt og kærligt over for sine landsfaderlige konger og over for alle *andre* faderlige agenter i samfundet ("24de Treenigheds-Søndag 1849", "Paaske-Søndag 1849").

I en prædiken den 22. oktober 1848 – dagen før den grundlovgivende rigsforsamlings første sammentræden – taler Grundtvig således om den vigtige sammenhæng mellem hjerteligheden, kærligheden, faderligheden, friheden, folkeligheden, selvofferet, ydmygheden og tilliden til den centrale fadermagt. Folkeligheden fik ifølge Grundtvigs prædiken et fornemt og evigt gyldigt udtryk, da det danske folk i 1660 lagde *hele* statsmagten i kongens faderlige hånd og *netop derved* sikrede sin egen lykke og frihed:

Ja m. V. jeg vil hverken, som Verden siger, smigre det Danske Folk eller den Danske Konge, thi jeg siger om dem, ligesom Apostelen, de have alle syndet og fattes den Roes, de skulde have for Gud, men jeg siger Sandhed og lyver ikke, naar jeg siger, at *Hjertelighed* har aldrig saaledes havt hjemme i noget af Verdens bekiendte Lande, som i det lille *Danmark*; thi ingensteds har Folket baade i Fred og Krig, gjort saa mange og saa store Opofterelser for Kongen og Fædernelandet, ingensteds har heller Folket saa klarlig viist, at det søgte sin Frihed ikke i Selvraadighed men i Kongens Faderlighed, som det *Danske* Folk, da Det for henved tohundrede Aar siden godvillig lagde den uindskrænkede Enevoldsmagt arvelig i sin Konges Haand! (...) Men det er jo soleklart, (...) at Hjerteligheden stod aldrig større Fare, end nu omringet af den voxende Selvraadighed og Egen nytte, spottet og beleet af den herskende Selvklogskab (...) vilde der ikke være noget ulykkeligere Rige eller Folk paa Jorden end det *Danske*, hvis Hjertet ogsaa hos os tabde sin Varme, sin Tro, sin Tillid, sit Haab, sine Rettigheder, sin Frihed og Glæde, fordi Ingen kan omskabe sig selv, saa det hjertelige Danske Folk kan ikke blive Hjertet kvit, maa deri finde enten en Lykke eller en Ulykke ("18de Trefoldigheds-Søndag 1848").

Det er denne lange tradition for det hjertelige og folkelige, som nu ifølge Grundtvigs prædikener i 1839-1849 bliver så voldsomt angrebet og *latterliggjort* af de "selvkloge" og "selvraadige".

De to begreber "folkelig" og "Folkelighed" forekommer meget *hyppigere* og har en større *vægt* i Grundtvigs prædikener i 1848 og 1849 end i de tidligere Vartov-prædikener.

Det modsatte af "Kiærligheden" er "Selv-Klogskaben", "Selvraadigheden" og "Selv-Ophøielsen":

Grundtvig anvender i sine prædikener 1839-1849 en række begreber, som han bruger på to forskellige måder: *dels* som modsætninger til hans tanke om "Faderligheden" og "Folkeligheden" og *dels* til at betegne det *modsatte* af "Kiærligheden". Det drejer sig om begreber som "Selv-Ophøielse", "Selv-

Klogskab", "Selvtillid", "Selvstændighed", "Selvraadighed" og "selvgjort". Grundtvig taler for eksempel om "den Selv-Klogskab, der gjør dem [menneskene] overtroiske paa sig selv" (GPV VI, 273).

Disse begreber forekommer betydeligt *hyppigere* og med større *vægt* i 1848 og 1849 i forhold til Grundtvigs tidligere Vartov-prædikener. Begrebet "selvklog" optræder for eksempel kun én gang i Grundtvigs prædikener i 1846, kun 6 gange i 1847, men ikke færre end 18 gange i 1847-48 og 28 steder i kirkeåret 1848-1849! Begreberne "Selv-Opoffrelse" og "Selv-Ophøielse" forekommer 12 steder 1847-48 og 8 gange i 1848-49, men er ikke nær så hyppige i de tidligere Vartov-prædikener: I 1846 forekommer de to begreber kun 5 og i 1847 kun 3 steder. Når begreber som selvklogskab og selvrådighed træder så tydeligt frem i 1848 og 1849, har det sikkert sin baggrund i hele den politiske situation, som ifølge Grundtvig bragte selvrådigheden, selvophøjelsen og selvklogskaben – i form af de liberales politik og tænke måde - i højsædet.

"Selv-Klogskaben" får mennesker til at tro, at de kan *stole* på sig *selv* - helt uden nogen autoritet og faderlig ledelse. Selvklogskaben og selvrådigheden fører til splid, oprør, uenighed, kritik, trættekærlighed, konkurrence, egoisme og misundelse ("1ste Søndag efter Trinitatis 1848", den 25/6 1848).

Grundtvigs prædikener i 1848 og 1849 har ofte et *europæisk* perspektiv. Hele *Europa* er ifølge Grundtvigs prædikener truet af den politiske liberalisme, som angriber det faderlige samfund. I sin prædiken "Nyaarsdag 1848" siger Grundtvig således: "netop nu er der i hele den saakaldte Christenhed (...) en Misfornøielse, Uro og Trættekiærhed (...) som truer med at opløse alle vore Borgerlige Selskaber, og at gjøre (...) [Danmark og hele Europa] til et vist Bytte for den første den bedste talrige Sværm af raa Barbarer og forvovne Kroppe med en tapper og herskesyg Høvding i Spidsen". Den *europæiske* kultur trues nu – lige som i sin tid romerriget - af barbarerne.

For "det selvkloge Menneske" er faderligheden og dens værdier og tankegang "idel Daarskab og Mørke" ("2den Juledag 1847"). De fremstormende liberale kræfter og deres skrig efter individuelle frihedsrettigheder er ifølge Grundtvig et udtryk for *ukærligheden* og *hjørteløsheden*. Grundtvigs vurderinger i hans prædikener i 1848 og 1849 ligger – på eet enkelt område - ikke så langt fra et bestemt sted i *Det Kommunistiske Manifest* fra 1848 (kapitel 2), hvor Karl Marx og Friedrich Engels beskriver, hvordan det fremstormende borgerskab i Europa har nedrevet alle kærlighedens bånd mellem mennesker.

I en prædiken i 1840 retter Grundtvig et *følelsesfuldt* angreb på de "selvkloge" og "selvraadige" og deres fuldstændige afvisning af al slags faderlighed og "synlig Overmagt" i "Legemets Verden" altså i den samfundsmæssige og politiske virkelighed – "denne slaviske Frygt ved ethvert Glimt af Overmagt" (GPVI, 435):

Der har nemlig aldrig været nogen Tid, da man i Almindelighed havde en saadan Gru for enhver afgjort Overmagt, som i vore Dage (...) den Selvraadighed man ei længer bekæmper som en Last men oplækker som en Dyd (...) den har dog nok sin Hoved-Grund i den Alderdoms-Svaghed, og Frygtsomhed, hvoraf Menneske-Slægten nu øiensynlig lider (...) denne slaviske Frygt, som er den sande Kilde til det almindelige Skrig paa Frihed og paa meer og meer Sikkerhed mod Overmagtens Misbrug, den er det ingen Sag at gjøre latterlig, men synes en Umuelighed at helbrede, og dog maa den helbredes, hvis Jorden ei skal forvandles til et Helvede for os Alle, med Graad og Tænders Gnidsel, eller dog med stum Fortvivelse (GPV I, 435).

Uden en stærk og myndig ”synlig” ”Overmagt” i den *samfundsmæssige* og *politiske* virkelighed er kærligheden - ifølge Grundtvigs prædiken - ikke *mulig*. Et samfund, som er domineret af selvrådigheden, selvklogskaben, oprørskheden, mistroen til den sociale fader-magt, individualismen og den politiske liberalisme, *truer* selve kærlighedens samfundsmæssige *eksistens* og *mulighed* (GPV I, 432-436).

Grundtvig anvender en række tilsvarende begreber for at beskrive den sande *menneskelighed*, ”Faderlighed” eller ”Folkelighed”. Det drejer sig om begreber som ”Selv-Fornægtelse”, ”Selv-Opoffrelse”, ”Selv-Fornedrelse” og ”Selv-Ydmygelse”. Disse handle- og tænkemåder beskriver ifølge Grundtvigs prædikener den sande og gode adfærd i det faderlige samfund, og dermed betegner disse begreber selve den *kærlige* og sandt *menneskelige* adfærd. I en prædiken på nytårsdag 1844 beskriver Grundtvig således, at mennesker forvandles til ”umælende Dyr”, når faderligheden fornægtes, ”da derved alle de Baand sønderrives, som sammenknytte det menneskelige Selskab” (GPV VI, 54). Grundtvig forklarer flere steder, hvad han forstår ved det ”dyriske”. Det *dyriske* er ifølge Grundtvigs prædikener den tænkemåde og adfærd, som står uden for faderligheden, som er imod faderligheden og dens værdier og som gør oprør imod det faderlige samfund. Individualismen og liberalismen er altså ifølge Grundtvigs prædikener *eksempler* på det dyriske (”Nyaarsdag 1848”, ”2den Søndag efter Trinitatis 1848” og ”12te Trinitatis-Søndag 1848”).

Konklusion:

I Grundtvigs prædikener er der en *stærk* indre logisk og semantisk *sammenhæng* mellem hans begreber om faderlighed, folkelighed, hjertelighed, menneskelighed, kærlighed, selvopoffrelse, selvornedrelse og selvornægtelse. Disse begreber *definerer* i høj grad hinanden indbyrdes i et logisk eller semantisk netværk. Folkeligheden er således en *konsekvens* af faderligheden og har – både logisk og ontologisk - faderligheden som sin *forudsætning*. Grundtvigs begreb om folkeligheden hænger således – i hans prædikener - *sammen* med hans begreber om selvopoffrelsen og selvornægtelsen, og hans begreb om det folkelige sætter han i sine prædikener som en *modsatning* til begreberne om selvklogskaben, selvophøjelsen og selvrådigheden (”Store Bededag 1848”, ”18de Trefoldigheds-Søndag 1848”).

Kun det faderlige samfund kan sikre, at mennesket *udvikler* sig, kommer ind i den nødvendige *lærings- og opdragelsesproces* og *vokser* op til sin sande bestemmelse – nemlig ifølge Grundtvigs prædikener: at *blive* et sandt menneske - og kun et sådant samfund kan sikre basale *menneskelige* værdier.